

BLÅBÄRS SVERIGE

En resa
bland
bärplockare,
brutna löften
& framtids-
drömmar

**Mats
Wingborg**

BLÅBÄRS SVERIGE

En resa
bland
bärplockare,
brutna löften
& framtids-
drömmar
**Mats
Wingborg**

Swedwatch är en religiöst och partipolitiskt obunden organisation som granskar svenska företag som verkar i framförallt utvecklingsländer. Swedwatch har inget vinstintresse och alla rapporter är offentliga. Organisationens syfte är att minska sociala och miljömässiga missförhållanden, att uppmuntra föredömen, sprida kunskap samt driva på och i en öppen dialog samverka med företag i Sverige så att näringslivet ägnar större uppmärksamhet åt dessa frågor. Swedwatches medlemsorganisationer är Svenska kyrkan, Diakonia, Naturskyddsföreningen, Fair Trade Center, Latinamerika-grupperna och Afrikagrupperna. www.swedwatch.org

Denna rapport är framtagen med stöd från Svenska kyrkan och Svensk dagligvaruhandel.

Swedwatch rapport #63

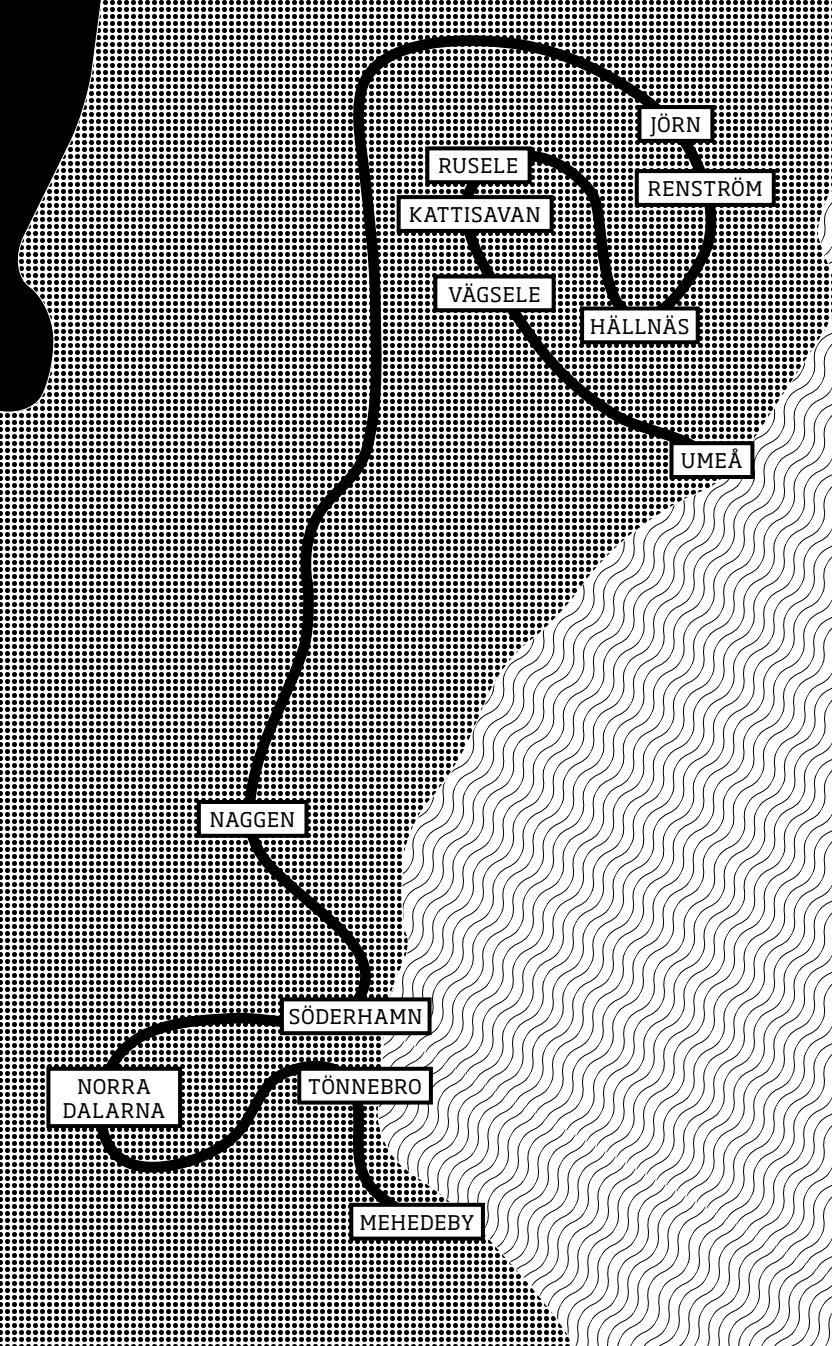
ISBN 978-91-981365-0-0

© Mats Wingborg och Swedwatch

Omslag, inlaga och grafik: Daniel Fagerström

Swedwatch, 2013

www.swedwatch.org

JÖRN

RUSELE

RENSTRÖM

KATTISAVAN

VÄGSELE

HÄLLNÄS

UMEÅ

NAGGEN

SÖDERHAMN

NORRA
DALARNA

TÖNNEBRO

MEHEDEBY

INNEHÅLL

BLÅBÄRSSVERIGE

Förord	7
Del 1. MEHEDEBY: Fria plockare från bulgarien.....	8
Del 2. TÖNNEBRO: Lilla popovo	14
Del 3. DALARNA & VÄSTERBOTTEN: Inte vår sak	17
Del 4. SÖDERHAMN: Kommunens dilemma	19
Del 5. NAGGEN: Viseringsplockare från asien	26
Del 6. JÖRN: Hängavtal med kommunal.....	28
Del 7. RENSTRÖM: Skellefteå heter Khon Kaen	31
Del 8. HÄLLNÄS: Dubbla kontrakt.....	33
Del 9. KATTISAVAN: Bemanningsföretag.....	37
Del 10. RUSELE: Bygd på fallrepet.....	40
Del 11. VÄGSELE: Hundra kilo bär om dagen	42
Del 12. UMEÅ: Protesten på torget	45
Efterord: Vad bör göras?.....	50
Fakta, slutnoter och källor	53

FÖRORD

Lurade arbetare – men också arbetare som tjänar en hacka. Främlingsfientlighet – men också global vänskap. Bråk om allemansrätten – men också generösa markägare. Nord och syd, centrum och periferi, storstad och glesbygd. Bärplockningen är ett prisma som bryter den globaliserade arbetsmarknaden i en rad frågor. Denna rapport handlar om ett Sverige med småorter som Tönnebro, Naggen, Hällnäs, Kattisavan och Vägsele, om ett Sverige fullt av tillfälliga besökare från Thailand, Bulgarien och Ukraina.

Swedwatch har givit ut flera rapporter (swedwatch.org) om villkoren för de utländska bärplockarna i de svenska skogarna. Men i år var det dags att mer systematiskt besöka aktörerna i Blåbärssverige. I det syftet reste Mats Wingborg i augusti 2013 ut i skogen och pratade med plockare, företagare, kommunpolitiker, poliser och markägare. Syftet var att få överblick och låta olika aktörer komma till tals.

Den här boken skiljer sig därför från de studier som Swedwatch brukar ge ut. Den är både ett reportage och en rapport.

Texten bygger på intervjuer och skriftliga källor. Oftast redovisas namnen på de intervjuade personerna, men några har velat vara anonyma, andra har fått fingerade namn.

Viveka Risberg
Kanslichef Swedwatch

MEHEDEBY

FRIA PLOCKARE FRÅN BULGARIEN

Från gamla E4:an i norra Uppland går en lerig väg rakt in i tallskogen. Efter några hundra meter breder lägret med blåbärs-plockare från Bulgarien ut sig längs båda sidorna av skogsvägen. Det är ungefär två hundra meter långt och består av ett 60-tal tält byggda med pressningar. I lägret står också ett 40-tal bilar. Några är i dåligt skick, och vid ingången till lägret finns en provisorisk bilverkstad. Två män kryper under en blå skåpbil. I stället för domkraft används en stubbe. Vänster framhjul är bortskruvat.

Det bor för tillfället omkring 150 personer i lägret. När jag anländer är många ute i skogarna och plockar blåbär. Men lägret är långt ifrån tomt. Flera kvinnor lagar mat i tunga järngrytor över öppen eld medan männen mekar med bilarna. Utanför några tält sitter klungor av människor och spelar kort om pengar. Det doftar av stekt falukorv och motorolja. Då och då kommer en bil in i lägret fullastad med blåbär för att snart försvinna därifrån igen tom. I lägret finns också barn. En ensam pojke spelar fotboll utefter vägen. Han låtsas att han är med i en match och sparkar bollen i ett mål som består av två tallar. Hans mamma ropar till honom på bulgariska. Det är dags att äta.

Jag stannar i lägret i Mehedeby i sju timmar. Några kan lite engelska, men det visar sig också att jag kan intervjua några på min knaggliga spanska. De har varit i Spanien och jobbat. En av dem heter Ivan. Han arbetade länge som målare i

Bulgarien. När han blev arbetslös för fem år sedan sökte han målarjobb i södra Europa, först i Italien och sedan i Spanien.

– Men nu är det kört där. Det går inte längre att tjäna några pengar. Jag trivdes inte heller. Vi blev hunsade, behandlade som slavar. Vad skulle vi göra? Jag visste att bärplockning i Sverige var minst sagt osäkert. Men vad finns det för alternativ? Socialbidragen i Bulgarien motsvarar 190 kronor i månaden. De går inte att leva på.

Mirko, som är expert på att laga trasiga bilar, ger en likartad bild. Han berättar att delar av hans släkt rest i samlad tropp till Mehedby. De körde oavbrutet i två dygn hela vägen från Bulgarien. De hade fått rapporter om att det var bra med bär i år från en bulgar som lever i Sverige. Men verkligheten var inte fullt så positiv.

– Här är det halvdåligt med bär. Många i lägret är frustrerade. Kanske åker vi vidare. Vi har hört att det är bättre längre norrut.

Mirko tillägger att det nog ändå är bättre än förra året. Han var inte själv i Sverige då men vet att många bulgarer som hade kommit för att plocka bär var desperata.

– Ändå har flera åkt hit igen. Det går inte att tjäna pengar i Bulgarien.

I lägret saknas toaletter, rinnande vatten och elektricitet. Det råder dock olika meningar om standarden i lägret bland dem jag pratar med. Några tycker det är för primitivt, andra i lägret tycker att det är okej.

Utanför tälten och de enkla boningarna står dunkar med vatten som hämtas från bensinmackar och sjöar. I ett av tälten bor en familj med två barn. Kvinnan klagar på att deras vatten är slut. Hon har inte heller möjlighet att hämta något vatten nu eftersom andra i slakten har kört iväg med bilen för att leta efter bättre bärmarker. Hon undrar om inte jag kan hjälpa dem, om jag kan skjutsa henne till Statoil i Tierp och hämta vatten.

Jag tar dunken och åker. Ivan följer med i bilen. Vid Sta-toil finns en vattenkran som brukar vara öppen för besökare. Men nu är den avstängd. Jag går in i macken och frågar vad som hänt.

– Jag ska sätta på vattnet åt dig. Det är mycket skogsfolk här och tar vatten. Det funkar inte. Nu kollar vi först vilka som ska hämta. Men jag ska sätta på vattnet åt dig, svarar mannen bakom kassan.

I bilen tillbaka berättar jag för Ivan att det var okej för mig att hämta vatten vid macken, men problem för honom.

– Så där är det ofta, säger Ivan. Han säger att de också blivit nekade att handla i flera butiker.

Tillbaka i lägret sitter jag länge tillsammans med en romsk familj från Bulgarien runt en kokande gryta. De säger att de blivit bra behandlade av Tierps kommun. Nyligen fick de till och med ett stort lass med pasta. Oron handlar i stället om att det är dåligt med blåbär. Några är också rädda för plockare från en annan gruppering som har slagit läger längre norrut. De två grupperna är i konflikt med varandra även i Bulgarien och nu har spänningen planterats i Sverige. Inte långt efter mitt besök i Mehedeby flamar motsättning upp i närheten av ett bäruppköp i Gävle. De rivaliserande grupperna kastar sten på varandra och några bilfönster krossas.

En av männen i lägret kallas för ”bossen”. Han tillhör den äldre generationen, har grått skägg och skinnjacka. När tillräckligt många lådor med blåbär samlats ihop i lägret åker han och ett antal medhjälpare till ett bäruppköpsföretag i Gävle för att sälja bären. Bossen får pengarna och betalar i sin tur till plockarna. Jag ställer flera frågor om relationen mellan bossen och de andra plockarna. Tar han ut någon mellanskillnad? Bossen viftar undan frågan. En av hans döttrar, klädd i gymnastikbyxor och en tjock kofta, säger att släkten jobbar tillsammans. Bossen har ytterligare tre vuxna barn i lägret och flera barnbarn. Alla jobbar ihop.

Det är inte en slump att jag frågar om mellanskillnaden. Om det är någon annan som köper upp bären och organiserar plockningen handlar det snarare om en anställningsrelation än om fria plockare som säljer de bär de har plockat. Det är här allemansrätten och den svenska traditionen att gå ut i skogen för att plocka bär, och sälja det man inte själv behöver, möter den globaliserade arbetsmarknaden av lantarbetare.

Enligt svensk skattelagstiftning är det tillåtet att sälja bär för upp till 12 500 kronor utan att betala skatt. Den regeln gäller dock endast för personer som omfattas av inkomstskattelagen, alltså inte för personer från länder utanför EES-området.¹ Regeln gäller med andra ord för bulgariska plockare men inte för ukrainska och moldaviska, som får sälja hur mycket vilda bär de vill till bäruppköp utan krav på att betala skatt.

Den ursprungliga tanken med den fria plockningen är att bären ska vara egenhändigt plockade och att det inte ska finnas några mellanhänder. Sådan fri plockning existerar också. Det förekommer att enskilda personer från Sverige, eller andra länder, plockar bär som de sedan säljer till bäruppköpsföretag. Problemen uppstår när den fria plockningen sker i stor och organiserad skala. Med det menas att en mellanhand har rekryterat plockarna till Sverige, bestämmer när och var plockningen ska ske, ordnar med boendet och tar ut en mellanskillnad innan bären säljs vidare till ett uppköpsföretag.

Ofta kommer dessa plockare från länder som Bulgarien, Ukraina och Moldavien. Det finns förstås olika mellanformer, där mellanhanden delvis men inte fullt ut organiserar plockningen. Det avgörande är om plockarna arbetar själva och fritt, eller om de är organiserade och beroende av någon annan.

Enligt praxis från arbetsdomstolen uppstår det en arbetsgivar- och arbetstagarrelation, när arbetstagaren inte har rätt

att utföra annat arbete, när det finns direktiv för hur arbetet ska utföras, och när motparten tillhandahåller utrustning.² I en dom från regeringsrätten 2003 definieras när plockare ska betraktas som anställda. Bakgrunden var att skatteverket hade beslutat att företaget Begab Trading skulle betala arbetsgivaravgifter och skatt för 1865 bärplockare från Ukraina, Vitryssland och Ryssland. Företaget, som menade att det rörde sig om fria plockare, överklagade beslutet och ärendet hamnade i regeringsrätten. Domen gav följande skäl till att bärplockarna skulle betraktas som anställda: (a) Bolaget hade organiserat verksamheten. Det hade skett genom att man rekryterat plockare och förbokat logi på elva campingplatser och stugbyar. (b) Arbete hade utlovats under en bestämd tidsperiod. (c) Bolaget och inte plockarna hade godkänt de villkor som stuguthyrningsföretag ställt för boendet. (d) Bolaget hade godkänt villkor för boendet. (e) Bolaget hade anställt uppköpare som utposterades vid berörda campingplatser och stugbyar för att köpa upp bären. Plockarna fick endast sälja bären till dessa uppköpare. (f) Bolaget hade sett till att bärlådor fanns på varje uppköpningsställe samt ordnat med transport av bären till grossist.³

Arbetar man under sådana förhållanden har man rätt till ett anställningskontrakt. Utan kontrakt går man miste om avtalsenlig lön och försäkring. Det sker inte heller någon kontroll av boendet och det finns ingen arbetsgivare som är ansvarig för villkoren.

Efter att ha besökt lägret i skogen passerar jag centralorten i Mehedeby. De gula tegelvillorna ligger tätt samlade. Jag stannar en stund och pratar med en handfull av de boende. De vill inte att deras namn ska nämnas men alla tycker att situationen är bättre i år än förra året, 2012.

– Då bodde 500 personer i lägret, ungefär lika många som den fasta befolkningen i Mehedeby, säger en kvinna med två barn i en barnvagn.

En äldre kvinna säger att en del faktiskt var rädda.

– Plockarna kom alldeles för tidigt. Det fanns inga bär. Vad skulle de göra? Vid ett tillfälle kom någon plockare in i samhället och letade i soptunnorna. Det spreds osäkerhet och ryktesspridning.

Den yngre kvinnan fyller i.

– I år är lägret mindre och det är bättre med bär. Då blir inte heller oron lika stor. Förra året kom det också främlingsfientliga grupper som försökte spä på oron. De delade ut flygblad i brevlådorna med budskapet att de utländska bärplockarna borde slängas ut.

En annan grupp som varit engagerad i de utländska bärplockarna är markägarna. Många har varit bekymrade över nedskräpning vid lägren. Sven-Åke Engberg, en av markägarna i Tierps kommun, har just varit på ett möte arrangerat av LRF där flera markägare var upprörda.

Sven-Åke Engberg är mer eftertänksam och säger att markägarna diskuterat nedskräpning i skogarna.

– Däremot riktar sig vår kritik inte mot plockarna i sig. Det handlar inte om främlingsfientlighet, utan om att värna den svenska naturen.

Del 2.

TÖNNEBRO

LILLA POPOVO

I skogen nära campingplatsen i Tönnebro, på vägen mot Söderhamn, ligger flera läger med bärplockare från Bulgarien. Inget är lika stort som det i Mehedeby. I några bor ett 50-tal personer. Andra läger är mindre. Ett består av bara fyra tält och en eldplats. I ett annat finns två tält och en husvagn.

Påfallande många av plockarna kommer från området runt staden Popovo i nordvästra Bulgarien. En yngre man som hänger tvätt på en lina mellan två träd berättar att det sedan länge bor ett antal bulgarer från Popovo i Sverige. Några av dem har fungerat som kontaktlänk för de som nu kommit för att plocka bär. Blöta tröjor och byxor droppar från trädlinan och mannen säger att mellanhänderna ofta är de personer som äger bilarna som de har åkt med till Sverige och som används för att forsla bär.

Enligt flera av plockarna i lägret brukar det kosta kring 4 000 kronor att få följa med till Sverige. Den summan betalar man tillbaka genom att bilägarna behåller intäkterna från bären. Det är bilägarna som fraktar bären till uppköparna. Men även efter att skulden har betalats, fortsätter bilägarna att ofta ta runt hälften av inkomsterna. Om det är dåligt med bär kan katastrofen bli dubbel för plockaren, inga inkomster och dessutom skulder som man inte har råd att betala tillbaka.

Plockarna Rumen och Georgio Petrov berättade för tidningen Arbetet i somras att de fick tips av en man i Bulgarien

som ordnade resor till Sverige för 300 euro, och som lovade att de skulle kunna tjäna 40 euro om dagen.⁴ I själva verket blev lönen en tiondel, bara fyra euro om dagen. De anmälde mannen som lurat dem till polisen i Tierp, som dock omedelbart avskrev fallet med hänvisning till att utebliven lön inte är en polisiär fråga.

Det hela påminner om det fall av påstådd människohandel som vandrat genom svenska domstolar. Ett par från Bulgarien har blivit dömda, men ärendet har överklagats. Medan paret väntar på utfallet bor de på en campingplats utanför Söderhamn.

Vid organiserad fri plockning kan det finnas tre former av lagbrott. För det första kan det handla om användning av svart arbetskraft, om det finns en person som styrt och organiserat arbetet och som därför kan betraktas som arbetsgivare. I så fall är det ett brott mot lagen om anställningsskydd. För det andra kan det handla om skattebrott, om arbetet betraktas som en anställning. För det tredje människohandel. För att ett fall ska bedömas som människohandel krävs att det förekommit falska löften eller tvång mot personer som antingen aldrig samtyckt till villkoren, eller som fått en förskönad bild av vistelsen i det andra landet. Det bulgariska paret hade dessutom beslagtagit plockarnas pass, ett centralt kriterium för att ett fall ska bedömas som människohandel.

– Det måste vara ett grovt och medvetet lurendrejeri för att det ska handla om människohandel, förklarar juridikprofessor Pål Wrangé.

Det är omöjligt att få en riktig insyn i den fria plockningen. Ingen vet hur många plockare det handlar om. Men det är uppenbart att det handlar om flera olika kategorier; turister från Polen som drygar ut reskassan genom att plocka bär någon vecka, släkter och familjer som kommit resande från Bulgarien, och plockare från Bulgarien, Ukraina och Moldavien som sitter fast hos mellanhänder som skor sig.

Inte heller när det finns hierarkier bland plockarna tjänar de högst upp några stora pengar. Det är svårt för en utomstående att veta hur situationen är i olika fall, i vilken grad arbetet är organiserat och hur pengarna flyter. En del är rädda för att berätta, andra är beroende av en mellanhand, ytterligare andra kan dra fördel av felaktiga anklagelser. Den som undersöker dessa hierarkier och band mellan människor måste erkänna: det är svårt att komma under ytan.

Del 3.

DALARNA OCH VÄSTERBOTTEN INTE VÅR SAK ATT TA REDA PÅ

På en campingplats i norra Dalarna bor ett 70-tal bärplockare från Ukraina i gråmalade stugor. Margareta Grabowska är ansvarig för bäruppköpet vid campingplatsen. Hon är anställd av företaget Euro Apartment, men vill inte säga något om hur bärplockningen är organiserad. Istället hänvisar hon till företagets ägare, Leif Ögren från Rognäs utanför Piteå.

Leif Ögren säger sig dock inte veta något om plockarnas juridiska status. Han vet inte ens om plockarna som arbetar åt honom har turistvisum.

– Nej, svarar han, det är inte riktigt vår sak att ta reda på det.

Euro Apartment driver också anläggningar där plockarna är anställda av thailändska bemanningsföretag. I det sammanhanget fungerar Euro Apartment som en underleverantör åt bärföretaget Polarica. Polarica är dock noga med att inte köpa upp bär från fria plockare, företaget vill bara finnas på den reglerade delen av marknaden där plockarna är anställda.

– Jag har skrivit kontrakt med Polarica och lovat att inga bär från den fria plockningen ska hamna i deras system, därför säljer vi de bär som plockats av ukrainska plockare direkt till grossister i Baltikum. Närmare bestämt till Berry Group i Estland och Pure Food i Lettland, svarar Leif Ögren.

Hur fria är då de fria plockarna?

På gården utanför en förläggning i Norrbotten står flera polskregistrerade bilar, men bärplockarna jag pratar med kommer från Ukraina. En av dem berättar att hon tidigare plockat bär i Ukraina men att det var mycket sämre betalt.

När jag är på väg därifrån kommer den lokala ”bossen” ut från ett sidohus. Han talar svenska och undrar vad jag gör där. Jag förklarar mitt syfte, men han svarar att jag ska ge mig av. Efter någon kilometer märker jag att bossen och ytterligare en person följer efter mig. De kör upp bredvid och hötter med nävarna. Jag lyfter kameran för att fotografera dem. Då tvärstannar de. Jag åker vidare, lättad att slippa förföljare.

Under min fortsatta resa besöker jag flera boenden med fria plockare. I ett fallfärdigt hus i Västerbotten bor ett 30-tal bärplockare från Ukraina och Moldavien. De har betalat till en mellanhand för att få komma till Sverige och plocka bär. En äldre man berättar att de flesta har plockat ihop tillräckligt för att betala av sina skulder. Nu är bären de plockar ren förtjänst. De får tio kronor kilot och kan få ihop kring femtio kilo per dag. Ett kilo blåbär motsvarar i sin tur drygt en och en halv liter. En ung kvinna säger att hon nog kommer att kunna spara pengar till sina gamla föräldrar som lever på den moldaviska landsbygden.

I ett litet samhälle som tillhör Ludvika kommun bor cirka 500 personer. Under sommaren 2013 fördubblas nästan invånarantalet på grund av inresande bärplockare från Ukraina. Personen i samhället som har rekryterat dem hyr också ut sovplatser på en förläggning. Plockarna får betala sextio kronor per dygn och är tvungna att sälja bären vidare till honom. Rekryteraren använder också ukrainska bärplockare för att renovera sina fastigheter. Då får plockarna trettio kronor i timmen. Samtliga plockare saknar arbetstillstånd.

SÖDERHAMN

KOMMUNENS DILEMMA

Den fria plockningen är organiserad i flera led. Längst ut i kedjan finns plockarna. Ibland säljer de bären vidare till en mellanhand. Bären säljs sedan till bäruppköpsföretag som i sin tur säljer dem till grossister.

Ibland finns det ytterligare mellanhänder. Det handlar om ett antal konglomerat av bäruppköp. Ett sådant är Svenska Bärkraft AB som drivs av Niclas Adolfsson. Ett annat är Videx Export som drivs av Misha Peri och Nadja Järryd, som arbetar med ukrainska friplockare stationerade i bland annat Överkalix, Älvsbyn och Jokkmokk. Videx Export har uteslutits från branschorganisationen Skogsbärbranschens intresseförening på grund av oseriös verksamhet med organiserad friplockning.⁵ En annan stor bäruppköpare är Blommor och Bär AB i Söderhamn.

– Jag går på knäna just nu säger, säger Bo Axelsson, ägare av företaget Blommor och Bär AB i Söderhamn.

Bo Axelsson pratar som en kulspruta. Han är stressad och säger att han sovit för lite. Företagets bäruppköp ligger intill en av kommunens rondeller. Det är högsäsong och det kommer en ström av bilar lastade med blåbär.

Runt Söderhamn finns flera läger i skogen med bulgariska plockare. Enligt Bo Axelsson är det ungefär lika många bulgariska plockare som förra året.

– Däremot har de ukrainska plockarna blivit fler, säger han.

Vid bäruppköpet lyser en röd handskriven skylt: "Blåbär 10:- kg". Det är det pris som gäller för tillfället, men det kan komma att ändras under säsongen. Bredvid finns en upptryckt och inplastad skylt uppspikad med anvisningar på svenska, ryska, engelska, polska och thailändska. Den första punkten lyder: "Bären ska vara egenhändigt plockade."

Hur efterlevs detta i praktiken? Till bäruppköpet kommer stora laster med bär. Har de som kommer med bären verkligen plockat dem själva? Jag står länge vid bäruppköpet och denna fråga ställs över huvud taget aldrig. Om plockningen är organiserad och om mellanhänder står för utrustning och tar ut en avgift, handlar det om utnyttjande av svart arbetskraft och i värsta fall om människohandel.

Bo Axelsson erkänner utan omsvep att det inte är enkelt att kontrollera vem som plockat bären.

– Vad tycker du vi ska göra? Vad händer med plockarna i lägren om vi inte köper bären? Ska vi orsaka en nödsituation?

En annan fråga handlar om säkerheten vid bäruppköpet. Om bäruppköparen vägrar att köpa bär från vissa plockare kan läget snabbt bli hotfullt. Det har Bo Axelsson erfarenhet av och i Ludvika fick en bäruppköpare fly från sitt eget uppköp efter att han vägrat köpa ett stort parti blåbär.

Bo Axelsson har inte heller någon större tillit till polisen.

– Även här blev det en obehaglig stämning härom dagen. Jag ringde polisen, men det var ingen som svarade.

En annan svårighet är hur bäruppköparna ska kommunicera med försäljarna. Vid Blommor och Bärs uppköp i Söderhamn talas det bulgariska, polska, romani och thailändska. Under den dag jag är där är det ingen försäljare som talar svenska. Bo Axelsson har anställd personal som talar de flesta av dessa språk, men så ser det inte alltid ut vid andra uppköp.

I princip verkar det vara fritt fram att sälja stora partier bär till de svenska bäruppköpen. Den tesen får ökat stöd senare under resan.

På en punkt finns dock en kontroll som efterlevs. Den finns formulerad i den fjärde handskrivna punkten vid bäruppköpet: ”Ni ska identifiera er vid säljtillfället, födelsenumret fylls på i bärlistan och skall vara läsbart.” Detta fungerar. Kön är lång av bulgariska och ukrainska plockare som ska väga in bär och där sedan en ansvarig ska identifiera sig och visa ett id-kort. Ett steg har alltså uppnåtts, det finns ett namn på en ansvarig säljare, däremot förblir det okänt vilka som har plockat bären.

Ett kärnproblem kvarstår, hur komma åt den organiserade fria plockningen där mellanhänder utnyttjar plockare? Den 16 augusti 2013 dyker fyra bulgariska bärplockare upp vid kommunhuset i Edsbyn, några mil väster om Söderhamn. De har blivit transporterade till Sverige från Bulgarien och lovade att få 50 kronor per låda bär, vilket motsvarar ungefär 10 kilo. Men de har bara fått hälften så mycket betalt. Polisens griper en 33-årig landsman som hävdar att personerna först måste betala av kostnaden för resan innan de kan börja få betalt. De lurade plockarna har bott i flera läger i skogen, bland annat runt Tönnebro. Deras bär har bland annat sålts till bäruppköpet i Söderhamn.⁶

Historien upprepar sig gång på gång och det nuvarande systemet är otillräckligt för att få slut på utnyttjandet. Bo Axelsson slår ut med armarna och undrar vad han ska göra.

– Det här är en större fråga. Den handlar inte om bärplockning utan om fattigdom i Europa, den kan inte jag rå på.

Bo Axelsson är dessutom själv bara en mellanhand som säljer sina bär vidare till grossisten Olle Svensson Partiaffär AB, mer känt som Finnerödja. Detta är den vanliga modellen. Bäruppköpen drivs av småföretag som i sin tur säljer bären vidare till grossister. Av Bo Axelssons sätt att formulera sig förstår jag att han inte är nöjd med den betalning han får från Olle Svensson. Det är också vanligt att bäruppköpsföretagen byter grossist som de säljer till. Rörligheten i branschen är

stor. Det är bara att backa tillbaka några år och studera hur bärbranschen då var organiserad. Till stor del handlar det om samma personer som i dag, men i andra konstellationer. Flera personer har uppträtt både som bäruppköpare och drivit bärplockningsföretag. Flera som i dag är hårda konkurrenter har tidigare varit samarbetspartners.

Blommor och Bär AB har också egen personal, för närvarande ett 15-tal. De flesta är säsongsanställda. En mindre del av bären rensas och säljs som färskvara till handeln och restauranger.

Vid företagets renseri arbetar ett tiotal personer längs ett löpande band. Stjälkar och blad tas bort innan bären försvinner. Alla vid bandet är unga och samtliga har en koppling till Thailand. Bo Axelsson är gift med en thailändska och en av dem som arbetar där är hans dotter.

Får de anställda lön enligt kollektivavtal?

– Självklart, svarar Bo Axelsson.

Jan Ekholm är polis i Söderhamn och har i specialuppdrag att bevaka villkoren kring bärplockningen. Flera gånger har han besökt lägren i skogen med bulgariska plockare. Han tycker att situationen i lägren är bättre än förra året.

– Städningen har blivit bättre. De som bor i lägren har också fått bättre information, bland annat har Naturvårdsverket tagit fram information om allemansrätten på olika språk. Men många markägare är fortfarande missnöjda.

Jan Ekholm säger att han fick en inblick i hur bärplockarna upplever sin situation efter en tjänsteresa i Bulgarien. Efter ett mord inom den bulgariska gruppen i Söderhamn 2007 reste han till Popovo för att genomföra ett antal förhör. Mordet handlade om ett svartsjukedrama, men genom resan blev han också varse människors materiella armod i ett land drabbat av arbetslöshet och kris. Han fick även höra historier om hur resorna till Sverige var upplagda.

– Jag blev övertygad om att plockningen är organiserad.

Människor reser inte på eget bevåg från Bulgarien för att plocka blåbär i Sverige. Det finns någon som har tagit initiativet och som erbjuder andra att följa med. Ibland handlar det inte om fri plockning, utan om plockare som borde vara anställda.

Jan Ekholm berättar också att han haft flera diskussioner med irriterade markägare. Han säger att stämningen brukar bli tryckt när han förklarar att polisen inte har rätt att avhysa människor i läger i skogen. Först krävs ett beslut hos Kronofogden.

Lars Ståhl är teknisk chef i Söderhamns kommun och har länge varit engagerad i villkoren för de utländska plockarna. Han anser att det blivit mer ordning i lägren i år.

– De ser snarare ut som scoutläger, säger han.

Samtidigt tycker han att de sanitära förhållandena i lägren borde vara bättre, men ser ett dilemma.

– Om vi sätter dit torrtoaletter och containrar för skräp finns det risk för att lägren växer. Det har vi varit med om tidigare. Vår strategi är istället att hjälpa till i det tysta, utan att göra så mycket väsen av det. I år delar vi ut sopsäckar. De är illgröna. Då ser vi var de kommer ifrån.

Lars Ståhl berättar också att Söderhamns kommun haft en hel del kontakt med andra kommuner som har många utländska bärplockare. För två år sedan ordnade bärplockarkommuner bland annat en konferens i Bräcke där de diskuterade vad som kunde göras.

– Ofta handlar det om små och fattiga kommuner i norra Sverige. Kommunerna får inga intäkter från bärplockningen, däremot ofta utgifter. Söderhamns kommun har fått betala omkring 200 000 kronor de senaste åren för att städa upp i skogarna.

Lars Ståhl framhåller att lägren i skogarna inte enbart är en bärplockarfråga.

– Om de som bor där inte klarar att leva på att plocka bär

gör de något annat, plockar burkar, kottar eller vad som helst. Sverige har blivit en del av Europa. Den fattigdom som tidigare bara fanns i södra och östra Europa har kommit närmare.

Det socialdemokratiska kommunalrådet i Söderhamn, Sven-Erik Lindestam, tycker att kommunerna borde få rätt att flytta eller dela upp läger. Det hänger också samman med de humanitära insatserna. Ska en kommun kunna hjälpa människor i ett läger måste man också kunna förhindra att det blir för stort. Att gå via Kronofogden tar alldeles för lång tid.

– Det skulle inte ens behövas någon lagändring. Det skulle räcka med att regeringen utfärdade en ny förordning som gav kommunerna rätt att bryta upp läger. I dag har vi rätt att göra det i tätorter, men inte utanför, säger Sven-Erik Lindestam.

Strax efter intervjun med Sven-Erik Lindestam sker ändå en avhysning av två små bärplockarläger med hjälp av Kronofogden. Totalt handlar det om ett tiotal plockare från Bulgarien som tvingas lämna de platser där de satt upp sina tält. Det är första gången på flera årtionden som det sker en sådan avhysning i Sverige. Vart plockarna tar vägen är det ingen som vet.

– Det har vi ingen koll på, svarar Anette Hallberg vid Kronofogden.⁷

Vem eller vilka bör ha ansvaret för att de fria plockarna bor under drägliga villkor? En idé är att bäruppköpsföretagen engagerar sig mer i de fria bärplockarnas boende. Problemet med detta är att bäruppköpsföretagen inte vill vara arbetsgivare utan enbart uppköpare av bär. Om de engagerar sig i plockarnas arbete och boende riskerar de att bli betraktade som arbetsgivare.

En annan idé är att förbättra boendet genom att de berörda kommunerna tar ett större ansvar. Kommunerna skulle kunna ställa ut torrtoaletter och containrar för skräp vid de

läger i skogar där det bor utländska plockare. Men då är risken att lägren växer och blir mer ohanterliga. Slutsatsen blir därför den här: Om läger ska flyttas är det många aspekter som måste vägas samman. Vad som händer med de boende, hur närsamhället påverkas av lägren och om det förekommer nedskräpning. Kommunerna är den instans som kan väga samman dessa intressen.

NAGGEN

VISERINGSPLOCKARE FRÅN ASIEN

Den kommersiella plockningen av vilda bär i Sverige är uppdelad i två system. Vid sidan av de fria plockarna finns de som är anställda för att plocka bär. Alla dessa anställda kommer från Asien. Av skattemässiga skäl hyr de svenska bärplockarföretagen arbetskraft från asiatiska bemanningsföretag. Då behöver de anställda inte betala någon inkomstskatt i Sverige. För att få arbeta i Sverige behöver dessa plockare bara tillstånd från Migrationsverket. I dagligt tal kallas de därför för viseringsplockare. Under några år kom viseringsplockare från flera länder, som Kina, Bangladesh, Vietnam och Thailand. Sedan 2012 har alla kommit från Thailand. De flesta anställda viseringsplockare finns i Västerbotten och Norrbotten, men trenden är att anläggningar etablerats även längre söderut. Flera bärplockarföretag planerar att starta plockning med viseringsplockare långt ner i Dalarna.

Under sommaren 2013 fanns drygt 6 000 thailändska viseringsplockare i Sverige. Alla var anställda av thailändska bemanningsföretag men arbetade åt svenska bärplockarföretag. De flesta av dem stannade i Sverige under två månader för att plocka bär. I första hand plockade de blåbär, men i viss mån även lingon och hjortron.

När jag anländer till Norrskensbärs anläggning i Naggen, i Ånge kommun på gränsen mellan Medelpad och Jämtland, är de flesta plockarna ute i skogen. En plockare är kvar och vilar i förläggningen och några anställda kvinnor från Thai-

land arbetar i köket. De visar mig lokalerna i den före detta skolan. I korridorerna står bilsäten. Jag tycker det ser ruffigt ut och funderar på varför de inte haft råd att skaffa mer trivsamma möbler. När jag senare besöker ytterligare anläggningar för thailändska viseringsplockare får jag förklaringen. Det är inte de som driver anläggningarna som satt dit sätena utan de thailändska plockarna. De skruvar loss dem ur minibussarna för att få plats med fler rissäckar med blåbär. Bilsätena i förläggningarna är inte ett tecken på dålig möbelsmak, utan en signal om trafikfara. Jag ser åtminstone en bil under min resa där så många säten är bortskruvade att det inte längre finns sittplatser till alla plockare.

I Naggen pratar jag också med flera bybor. De är positiva till de thailändska plockarna. Johan, som bor permanent i byn, säger att thailändarna skapar ny kraft åt en landsbygd som annars håller på att stagnera. Han säger också att plockarna stimulerar den lokala ekonomin. Flera thailändare handlar i butiker i närheten. Mycket av maten köps in lokalt.

– Globaliseringen kanske kan hjälpa till att hålla vår bygd vid liv, säger han.

Några dagar senare läser jag en nyskriven artikel av forskarna Charlotta Hedberg och Andrea Fuentes-Mori. De menar att de utländska bärplockarna bidrar till att det växer fram en translokal landsbygd. Den internationella migrationen bidrar till att ge landsbygden en global karaktär. I sin studie har de intervjuat lokala bybor i ett område med många thailändska viseringsplockare. De skriver: "Utöver den gladare atmosfären, med mer folk i rörelse och mer liv i byn, berättar några av personerna om mer personliga förhållanden och vänskaper som utvecklats mellan dem och någon eller några av bärplockarna."⁸ Det är en bild av bärplockningen som sällan lyfts fram.

JÖRN **HÄNGAVTAL MED KOMMUNAL**

Jörn i Skellefteå kommun var en gång i tiden knutpunkt för järnvägen och hade många statligt anställda. I dag dominerar Renströmsgruvan strax söder om samhället näringslivet. I Jörn har också Norrskensbär, ett av de stora svenska bärplockarföretagen, sitt huvudkontor.

Norrskensbär tar inte emot bär från fria plockare, med undantag av några lokala plockare i Jörn, utan använder viseringsplockare från Thailand. För tillfället har Norrskensbär 1160 anställda plockare utspridda på tolv anläggningar. Över nittio procent av plockarna är män. De kvinnliga plockarna är ofta gifta med någon av de manliga. Alla kommer från regionen Isan i nordöstra Thailand. Där försörjer de sig på att odla ris och sockerrör.

– Vi är vana vid hårt kroppsarbete, säger en av plockarna.

Bären som plockas av Norrskensbär fraktas i långtradare direkt till företaget Sarek i Estland. Där sker en elektronisk rensning av bären och det mesta går sedan på export, framför allt till Japan och Kina som tillverkar blåbärsextrakt. Detta säljs sedan vidare till hälsokost- och kosmetikaindustrin i Japan, Sydkorea och USA.

Norrskensbär har haft en viss kontakt med de japanska och kinesiska uppköparna i slutet av produktionskedjan. Samlingspunkten för den globala bärmarknaden är två årliga mässor i Tyskland, Anuga-mässan i Frankfurt och Biofact i Nürnberg. Där träffas alla aktörerna. Nyligen kom också

japanska uppköpare på besök till Norrskensbär. Det var egentligen bara en sak de var intresserade av, att mäta halterna av becquerel i de svenska skogsmarkerna, det vill säga omfattningen radioaktivt sönderfall. Efter kärnkraftsolyckan i Fukushima råder en stor oro i det japanska samhället för radioaktiv nedsmutsning.

Flera företag inom bärbranschen deltar i de sociala initiativ som initierats av bland annat Ica och som går ut på att genomföra sociala revisioner inom bärbranschen. Catarina Lundberg, en av ägarna av Norrskensbär, har dock ställt sig utanför. En orsak är att Norrskensbär inte samarbetar med några svenska grossister. Men Catarina Lundberg framhåller också ett annat argument.

– Kommunerna genomför hälso-, miljö- och brandinspektioner av våra anläggningar. Kommunal är på plats och granskar att kollektivavtalet efterlevs. Vi lägger ner en hel del energi på att dessa kontroller ska fungera. Varför då bygga upp ett alternativt kontrollsystem?

Catarina Lundberg redovisar hur plockarnas ekonomi ser ut. Grundlönen är 19 300 kronor i månaden. Från det dras 170 kronor om dagen för mat, logi och bensin till bilarna de använder. Vidare tar bemanningsföretagen betalt för flygbiljett, visum och försäkringar. Det brukar handla om cirka 15 000 kronor. De som plockar för mer än 19 300 kronor kan tjäna extra pengar. Under säsongen 2013 har kilopriset varit 12 kronor. I snitt plockar de thailändska plockarna ungefär 85 kilo bär per dag. Det innebär att många kommer att tjäna pengar utöver den avtalade grundlönen.

Samtliga thailändska bemanningsföretag som hyr ut arbetskraft till svenska bärplockarföretag har skrivit under ett hängavtal till det avtal som Kommunal slutit med Bemanningföretagen, intresseorganisationen för svenska bemanningföretag. Ett hängavtal innebär i detta sammanhang att Kommunal inte förhandlat fram något avtal direkt med de

thailändska bemanningsföretagen. Och eftersom arbetsgi-
varorganisationen Svensk Handel inte organiserar de thai-
ländska bemanningsföretagen vill man inte sluta ett specifikt
bärplockningsavtal med Kommunal. Hängavtalet är därför
inte alls konstruerat för bärbranschen, utan något av en nöd-
lösning.

När de thailändska bemanningsföretagen lämnar in
ansökningar till Migrationsverket för att plockarna ska få
arbetstillstånd, måste de också lämna in uppgifter om god-
känt hängavtal. I praktiken har detta inneburit att det blivit
obligatoriskt för de thailändska bemanningsföretagen att
ansluta sig till avtalet. Catarina Lundberg tycker att detta är
problematiskt.

– Eftersom vi måste underteckna hela avtalet blir vi också
tvungna att betala motsvarande 4,2 procent av lönen till Fora
AB, det företag som administrerar kollektivavtalade försäk-
ringar samt tjänstepension inom avtalsområdet LO-Svenskt
Näringsliv. Men de thailändska plockarna kommer inte
ens att ta ut någon tjänstepension, de vet inte hur man gör.
I stället blir pengarna kvar i ett system som går till anställda
i Sverige. Vi borde få slippa detta. Nu blir vi bestraffade där-
för att vi anslutit oss till ett kollektivavtal. Det kan inte vara
meningen.

RENSTRÖM **SKELLEFTEÅ HETER KHON KAEN**

Skolan i gruvsamhället Renström uppfördes 1951. Byggnaden ritades av Bruno Mathsson och blev internationellt uppmärksammasad för sin arkitektur. Den byggdes ut i olika omgångar för att till sist läggas ner under 1970-talet. I dag hyrs byggnaden av Norrskensbär och fungerar som bostadsanläggning för thailändska bärplockare. När jag anländer till Renström är många av arbetarna på väg tillbaka efter dagens plockning.

De thailändska arbetarna är uppdelade i arbetslag bestående av ungefär åtta personer. Basen för arbetslagen är den minibuss de använder. Ett lag i varje buss. När jag lyssnar på arbetarnas erfarenheter förstår jag att arbetslagen är väldigt självstyrande. Den arbetare som har till uppgift att köra bilen är också ledare för arbetslaget. Det är han som bestämmer när man ska börja och vart man ska åka. Egentligen ska de inte arbeta på söndagar, men de gör det ändå. De regler som finns i avtalet om arbetstider följs inte alls. Avtalet är inte heller på denna punkt anpassat till plockarnas verklighet. Arbetarna har också själva bestämt vilka som ska ingå i de olika arbetslagen, ofta är de släkt med varandra. Arbetsgivaren kan inte byta personer i arbetslagen, då blir det protester direkt.

Plockarna bär in sina blå backar med blåbär till ett uppsamlingshus. De räknar backarna, antecknar och ställer in dem i ett kylutrymme. Stämningen är uppsluppen, nu är det

dags för vila. Flera av plockarna har mössor för att skydda sig från mygg. Några har rånarluvor neddragna över ansiktet.

Av arbetarna förstår jag att det också råder en viss konkurrens mellan arbetslagen. De tävlar om vilka som kan plocka mest och de avslöjar inte gärna för varandra om de hittar områden med mycket bär. Men ibland sprider sig uppgifterna ändå.

– Vi hittade ett bra område. Jag ringde till min fru i Thailand och berättade om det. Hon berättade det sedan för sin grannfru, som ringde till sin man som tillhör ett annat arbetslag, berättar en av arbetarna.

I Renström pratar jag också med en av de bofasta familjerna. Mannen säger att gruvdriften är i full gång. I gruvan, som är djupast i Sverige, bryts zink, koppar, bly, guld och silver. När jag frågar om bärplockningen svarar mannen att de plockar en del, men mest för husbehov. Hans hustru tillägger.

– Numera är det risbönder i norra Thailand som har bäst koll på var de bästa blåbärsställena finns.

Strax efter pratar jag återigen med arbetarna. Alla har varit i norra Sverige många gånger och plockat bär. De kan geografin. När de pratar med varandra sinsemellan har de satt thailändska namn på alla orter i norra Sverige. Samtliga namn är hämtade från den egna hemregionen Isan, som exempelvis Buri Ram, Mukdahan och Nakhon Phanom. Skellefteå heter Khon Kaen, eller som det stavas på thailändska: ขอนแก่น.

HÄLLNÄS

DUBBLA KONTRAKT

Strax utanför centralorten Hällnäs i Västerbotten ligger ett sanatorium. När det invigdes 1926 var det landets största sanatorium för tbc-patienter. Det fortsatte att växa och 1948 fanns det plats för 340 patienter. Sanatoriet var ett samhälle i samhället med egen skola, eget vattenkraftverk, eget glas-mästeri och bageri. I slutet av 1960-talet lades sanatoriet ned. Lokalerna användes för flera ändamål men stod också tidvis tomma.

År 2012 såldes byggnaden till Wilai Torn Malithong, en kvinna från Thailand som äger flera vårdanläggningar i Asien. Hon har anställt sin kompanjon Johan Andersson som fastighetsskötare. Han är för tillfället belagd med näringsförbud, men är en välkänd entreprenör i bärbranschen som ådragit sig kritik vid flera tillfällen. För sex år sedan hotade Arvidsjaurs kommun honom med vitesföreläggande på 500 000 kronor om han inte förbättrade standarden på ett boende för 60 thailändska plockare i Moskosel. Till kommunens anmärkningar hörde att det fanns för få toaletter och att toaletter inte kunde ersättas av bajamajor på gården. Det fanns inte heller varmvatten på de befintliga toaletterna och huset saknade värme.⁹

Johan Andersson förnekar dock att han är involverad i bärplockarföretaget Ståls Plantering & Røjning AB som ansvarar för verksamheten i det gamla sanatoriet. Däremot är hans son Karl Alexander Andersson styrelsesuppleant i företaget.

Ståls Plantering & Røjning AB hyr i sin tur arbetskraften från det thailändska bemanningsföretaget Phoenix. De har ett eget kontor på anläggningen. Representant för Phoenix i Sverige är nyss nämnda Wilai Torn Malithong, till vardags kallad Mem. En annan av de anställda vid Phoenix garanterar att företaget följer det hängavtal som används i branschen. Han berättar också att Kommunal ska göra en inspektion dagen efter.

Bärplockarföretaget, fastighetsföretaget och de thailändska bemanningsföretaget är följaktligen sammantvinnade med varandra, det finns nära personkopplingar mellan de olika aktörerna.

När jag kommer till anläggningen är Dick Stål från Ståls Plantering & Røjning AB på plats. Han är anställd på företaget av sin dotter som är chef och firmatecknare. Det första Dick Stål säger är att han uppskattar att arbeta tillsammans med pliktrogna plockare. Han har rest i Thailand och återkommer fler gånger till att människor där är väldigt sträv-samma. Han är också själv gift med en thailändska.

Däremot är Dick Stål upprörd över den kritik han fått av brandmyndigheten. I en flygel med sovsal blev brandsäkerheten inte godkänd. Dick Stål anser att myndigheterna varit överdrivit petiga. Nu blev han tvungen att flytta thailändska plockare till en annan byggnad som inte heller är helt i ordning. Han fixar med reoveringen samtidigt som de bor där.

Sammantaget bor 250 thailändska plockare i olika delar av det gamla sanatoriet. Flera sovsalar är överfulla. I en står 30 tvåvåningssängar hopträngda på en liten yta. Från taket hänger färgen i flagor.

Blåbären som plockas i Hällnäs transporteras varje dag vidare i långträdare till Lettland, där köps de upp av det lettiska företaget Sparlats. Efter elektronisk rensning exporteras i stort sett allt vidare till Asien. Produktionskedjan är därmed en del av ett större mönster. Allt fler baltiska grossister är involverade i den svenska bärbranschen.

Vid sanatoriets tennisbana spelar två av plockarna tennis. Men det blir ingen ordning på spelet eftersom en lös hund gång på gång tar tennisbollen. Med svett i pannan säger de att de tänker renovera sina hus för pengarna de tjänar. Jag frågar vilka olika faktorer i jobbet som är viktigast för dem. De svarar i turordning: lönen, maten, att bilarna fungerar och att boendet är bra.¹⁰

Senare samma vecka pratar jag med kulturgeografen Charlotta Hedberg, den akademiker som mer än någon annan intresserat sig för de utländska bärplockarna i Sverige. Hon har också varit i regionen Isan och gjort intervjuer på plats i Thailand.

– I byarna finns tre kategorier av hus. De finaste husen ägs av familjer där någon av kvinnorna har gift sig med en utlänning. I de näst finaste husen har en del av familjemedlemmarna arbetat utomlands. Mest slitna är husen där det bor lokala familjer utan koppling till omvärlden och som inte har arbetat utomlands. Visst har arbetare blivit lurade på betalning, men det finns också många som har tjänat pengar.

När jag frågar Charlotta Hedberg om missförhållanden nämner hon att det förekommer dubbla kontrakt. Ett som skickas till Migrationsverket och ett som arbetarna skriver under. Hon har varit med om att det officiella kontraktet innehåller den avtalsmässiga grundlönen, men att det andra kontraktet bygger på rakt ackord.

Finns det verkligen belägg för att dubbla kontrakt har förekommit?

– Absolut, svarar Charlotta Hedberg.

En sen kväll ringer en nervös person på min telefon. Han jobbar själv inom branschen men påstår sig ha bevis för att det förekommer dubbla kontrakt hos en konkurrent. På mejlen får jag också ett bevis på att dubbla kontrakt förekommer, det vill säga att ett av de thailändska bemanningsföretagen har ett kontrakt som de visar upp för Migrationsverket och

ett annat som man låtit arbetarna skriva på. Den avgörande skillnaden är att arbetarna i det avtal som skickats till Migrationsverket är garanterade 19 300 kronor i månaden oavsett hur mycket bär de plockar, men att avtalet som arbetarna fått bygger på ett rent ackord och ingen garanterad grundlön.

KATTISAVAN BEMANNINGSFÖRETAG

Rolf Persson är ägare av bärföretaget HBL, Hjortron, Blåbär, Lingon, men han är svår att få tag i. Företagets telefonnummer är nerlagt och vid det registrerade kontoret på Arvid Franklinsväg 25 A i Lycksele är det tomt. Jag vill gärna besöka företagets anläggningar runt Lycksele. Hur gå till väga? Till sist får jag hjälp av konkurrenten Polarica. På deras kontor träffar jag Dennis Westerlund, som varit verksam i blåbärsbranschen sedan 1969.

– Här har du hans nummer, säger Dennis Westerlund, och lämnar över sin mobil.

Där står numret under namnet ”Ruffige Rolf”.

Jag får kontakt med Rolf Persson och vi bestämmer träff i Folkets Hus i Kattisavan, där han hyser 150 thailändska plockare. Rolf Persson är dock försenad och jag får tid att dricka kaffe och intervjuva några plockare med hjälp av tolk. Udun Thani, 33 år, säger att han varit i Sverige tre gånger tidigare och plockat bär.

– Jag hoppas kunna tjäna extra bra i år. Hittills har det sett bra ut. Min plan är att få ihop tillräckligt med pengar för att kunna bygga ut huset. Jag vill också spara pengar så att min dotter får möjlighet att skaffa sig en högre utbildning. Självt har jag bara gått sex år i skolan.

De plockare jag pratar med tycker att de fick bra information om hur arbetet och lönesystemet redan när de sökte jobbet hos bemanningsföretaget i Thailand. Hittills tycker de

också att betalningen har blivit ungefär som de tänkt sig. Det är ett hyfsat blåbärsår. Ingen vill heller uttrycka någon kritik av arbetsvillkor, boendet eller bilarna.

– Det bästa här är videon med stor bildskärm, så vi kan se på thailändsk film och lyssna på thailändsk musik, säger en plockare som kallas Praset.

Plockarna berättar att de inte bara fått information från bemanningsföretaget, utan också från DHE, en enhet inom det thailändska arbetsmarknadsdepartementet som ansvarar för arbetskraft utomlands. DHE har till och med tagit fram en särskild skrift om svensk allemansrätt och vilka lagar och regler som gäller för dem som vill plocka bär i Sverige. Nu är det inte alltid som den skriftliga informationen fungerar. De thailändska plockarna har kort utbildning och en del kommer från minoritetsområden. Några kan helt enkelt inte läsa det som är skrivet på thai.

Däremot säger arbetarna jag pratar med att de har mycket kontakt med thailändska plockare vid andra anläggningar i norra Sverige. Information om vad som händer inom bärplockningen sprider sig med vindens hastighet. Det har också blivit ett sätt att jämföra villkoren vid olika företag.

– Vi känner många som är här och jobbar och alla har mobiltelefon. Om några arbetare skulle vara missnöjda med något skulle informationen sprida sig snabbt, säger Ubon Ratchathani.

Vid kaffebordet sitter också lastbilschauffören Dimitrov som är från Polen. Senare samma kväll ska han köra en långtradare med blåbär till Riga via Kapellskär. Uppköpare av Rolf Perssons bär är det lettiska grossistföretaget Sparlats. Även transportföretaget är registrerat i Lettland.

– Jag har kört många bärlaster genom åren. Åt många olika företag, säger han.

Jag frågar om arbetsvillkor och löner, men Dimitrov vill inte prata om det.

När Rolf Persson anländer frågar jag honom om minibusserna. Han har 44 bussar som plockarna använder, men ingen av bilarna är registrerad.

– Ja, rackarns också, det var rent slarv, svarar Rolf Person och lägger till.

– Men jag hade lämnat över ansvaret till en annan i företaget som inte skött det. Det är egentligen inte mitt fel. Men nu ska alla papper vara på plats.

Rolf visar mig runt på anläggningen. Sovsalarna är extremt överfulla. I en mörk sal står rader av tvåvåningssängar tätt intill varandra. På sänggavlarna av stål hänger blöta handdukar och kläder. Arbetarna har också satt upp krokar för att ha någonstans att göra av ryggsäckarna med packning. Från köket i rummet bredvid doftar det av thailändsk mat. Rolf vinkar åt en av de thailändska kvinnorna som står i köket.

– Det är Mani, min fru, säger Rolf. Det är hon som håller ordning på företaget. Hon är otroligt populär bland plockarna. Rolf Persson har släkt och ett stort kontaktnät i Thailand. Det bemanningsföretag som han hyr arbetskraften av heter Thai Berry.

– Vi har varit med och skapat det själva. Vi ville ha bättre kontroll. Förra året blev vi blåsta på en massa pengar av bemanningsföretaget.

En vecka efter besöket kontrollerar jag Rolf Perssons bilar igen. Fortfarande är 22 bilar inte registrerade.

RUSELE

BYGD PÅ FALLREPET

Den andra anläggningen med viseringsplockare som drivs av Rolf Persson ligger i Rusele, fyra och en halv mil från Lycksele. Skogsbruket har länge varit den dominerande näringen i samhället, men numera arbetar endast ett fåtal i skogen som skogsmaskinförare. Utan bärbranschen skulle Rusele vara ännu mer på fallrepet.

När vi anländer till den före detta skolan strömmar minibussar in på gården framför huset. Plötsligt är det trängsel med arbetare som kånkar på lådor med blåbär. Jag och Rolf Persson går runt i byggnaden. Även här är sovsalarna överfulla. I en härbärgerar ett 70-tal arbetare. Jag undrar om det inte är i trångaste laget.

– Det är inte det som är viktigast för arbetarna, de brukar sova trångt även hemma i Thailand. Då är det viktigare att de får ha det mörkt. De är inte vana att sova om ljuset strilar in, svarar Rolf Persson.

När vi återigen står utanför huset pratar Rolf Persson om hur mycket hans verksamhet betyder för de två byarna i Västerbottens inland.

– Om inte vi hyrde Folkets Hus i Kattisavan skulle det få slå igen helt och hållet. Samma sak med skolan här i Rusele.

Då slår ett fönster upp med en smäll. En kvinna ropar.

– Rolf, när ser du till att spisen blir lagad?

På vägen tillbaka mot Lycksele ringer min mobiltelefon gång på gång. Först pratar jag med en lastbilschaufför som

just bevittnat en singelolycka. I södra Norrbotten lossnade ett hjul på en bil fullastad med ukrainska bärplockare.

– Jag är verkligen oroad, många av bilarna de använder är i mycket dåligt skick, säger han.

Nästa person som ringer presenterar sig som markägare John Svensson i Norrbotten. Han är förbannad.

– Det måste omedelbart bli ett slut på det här, säger han. Vi kan inte längre acceptera att det bedrivs kommersiell bärplockning på våra marker utan att vi får ett öre. Det är stöld och inget annat. Jag tänker driva det här till domstol.

VÄGSELE

HUNDRA KILO BÄR OM DAGEN

Polarica är Sveriges största bärföretag med en årsomsättning på en miljard kronor, varav handeln med bär i framför allt Sverige och Finland motsvarar 60 procent. I Sverige har Polarica 15 anläggningar med anställda viseringsplockare från Thailand. Sex av dessa drivs av företaget själv och nio av olika underleverantörer. Anläggningen i Vägsele är Polaricas egen. Den består av en huvudbyggnad och en rad stugor. Många thailändska plockare har återkommit hit år efter år. En av plockarna berättar att alla helst vill bo i en stuga, men att de inte räcker för alla. Några måste bo i det stora huset.

Mellan stugorna promenerar Pasi Anttila, VD för Polarica. Han tog nyligen över ledarskapet. Polarica fick också nyligen nya finska ägare, men huvudkontoret ligger i Haparanda och Pasi Anttila betonar att det fortfarande är ett svenskt företag.

Sedan Pasi Anttila 2012 tog över ansvaret har Polarica ändrat profil. Han menar att stora delar av den fria plockningen är oseriös och att plockarna ofta kommer i kläm. Pasi Anttila ogillar också den stora hantering av kontanter som förekommer inom den fria bärplockningen.

– Polarica vill betala ut lön till konton. Då kan verksamheten redovisas tydligt. Därför köper vi i princip bara bär plockade av anställda viseringsplockare.

Även Polaricas underleverantörer har fått skriva på kontrakt där de lovar att de bär som levereras ska vara plockade

av anställda plockare. De fria bärombud som Polarica tidigare anlidade har fått sina kontrakt uppsagda.

Pasi Anttila är utan tvekan mån om företagets rykte. Polarica har antagit flera dokument som lyfter fram företagets sociala policy, och deltagit i det sociala uppföljningsarbete som initierats av bland annat Ica. Sedan förra året anlitar företaget på egen hand det sociala revisionsföretaget Norske Veritas, men ännu har det inte skett någon revision.

– Norske Veritas ska genomföra sina granskningar i början av september. De väljer själva vilka elva anläggningar de ska besöka och de kommer med kort varsel. Det är bra att vi inte vet något i förväg.

Att driva anläggningar med viseringsplockare kräver en omfattande logistik. Boendet ska ordnas, varje dag ska mängder med mat lagas, en del av maten ska fraktas ut i skogarna och varje arbetslag måste ha fungerande bilar. Polarica äger 135 minibussar som används av de thailändska plockarna. Enligt Pasi Anttila måste en tredjedel av bilarna bytas varje år. Andra bilar måste repareras. Polarica har ett eget team av mekaniker som ansvarar för att bilarna är i ordning.

De bär som plockas vid anläggningarna transporteras varje natt vidare till företagets bas i Haparanda. Där finns en av världens största elektroniska rensningsmaskiner. Därefter blir bären nedfrysta och paketerade och är klara för vidareförsäljning. Enligt Pasi Anttila exporteras ungefär en tredjedel av blåbären till Asien, en tredjedel blir frysta lösviktsbär och en tredjedel säljs till livsmedelsindustrin där de bland annat används i yoghurt och müsli.

Inom bärbranschen surrar det ständigt av rykten om bemanningsföretagen, att de trixar med växelkurserna, att de tar ränta på lånade pengar och annat.

Kontrollerar Polarica det thailändska bemanningsföretaget som man använder, det vill säga Siam Pickning Services?

– Absolut, svarar Pasi Anttila. Vi har kopior på alla avtal.

Om plockarna har behövt låna pengar för flygbiljett och visum har de lånat av banken, inte av bemanningsföretaget.

Jag följer med Pasi Anttila djupt ut i skogen för att träffa några av plockarna. Trots GPS och mobiler är det inte helt enkelt att hitta dem. Till sist kommer vi fram till ett kalhygge. Nakhon vandrar raskt uppför sluttningen. Han plockar med bärplockare och det går undan. Det är brant och han plockar nerifrån och upp. Det är mer effektivt och skonsammare för ryggen. Ett tjugotal meter bort, in bland granarna i skogen, står rissäcken. Den har han tagit med från Thailand. Då och då går han bort till säcken och håller över blåbär från bärplockaren. Nakhon brukar plocka ungefär 100 kilo blåbär om dagen. Jag försöker hänga på i några minuter, men är chanslös. Jag lyckas inte ens plocka en sjundedel. När jag tittar upp är han plötsligt 40 meter framför mig. Hur kom han dit så snabbt? En sak lägger jag märke till. Nakhons blick far hela tiden över marken. Blåbärsris med halvmycket bär bryr han sig inte ens om att gå fram till. Bara ris med mycket bär.

Den som själv har erfarenhet av att plocka blåbär vet hur mycket 100 kilo är. Eller 160 liter, som det motsvarar. För att klara att plocka så mycket måste det finnas gott om bär, därtill krävs en stark fysik och mycket mat för att få energi.

– Jag äter nästan två kilo mat om dagen. Annars orkar jag inte hålla det här tempot. Vi har jättebra kockar med oss från Thailand, säger Nakhon.

UMEÅ **PROTESTEN PÅ TORGET**

Akilleshälen i systemet med viseringsplockare är bemanningsföretagens betalningsförmåga. År 2010 fick de thailändska och vietnamesiska arbetare som arbetat åt Lomsjö Bär AB inte ut sin lön. Direktören Ari Hallikainen flydde landet med flera miljoner på fickan. I februari 2013 greps han av thailändsk polis i Pattaya.

Som en direkt konsekvens av Lomsjö Bärs olagligheter skärpte Migrationsverket kraven på de bärplockarföretag som hyr arbetskraft av asiatiska bemanningsföretag. Ett krav var att de thailändska bemanningsföretagen skulle kunna garantera löner även ”vid dålig bærtillgång och/eller till plockare som inte klarar att plocka bär till miniminivå”.¹¹ Migrationsverkets skärpta krav bidrog till att städa upp i branschen både 2011 och 2012, men 2013 gick något snett.

Tisdagen den 10 september slår över 100 uppretade thailändska plockare läger på en parkeringsplats utanför Kommunals kontor i Umeå. Plockarna kommer från den anläggning i Hällnäs som jag tidigare har besökt och från ytterligare en i Lesjöfors. Det bärplockningsföretag som de arbetat åt är Ståls Plantering och Røjning AB.

De thailändska arbetarna hävdar att det inte fått ut någon lön alls och att företaget sammanlagt är skyldig dem två miljoner kronor. Eller 38 000 kronor till var och en. Företrädarna för Ståls Plantering och Røjning AB skyller på det thailändska bemanningsföretaget Phoenix Enterprise, som

är den formella arbetsgivaren. Bemanningsföretaget hävdar i sin tur i ett mejl till Västerbottens-Kuriren att de visst betalat ut en del av lönen.

Lena Ceder vid Kommunals avdelning i Umeå berättar att de thailändska plockarna är frustrerade och oroliga. Hon säger också att Phoenix Enterprise lovat att visa dokument som styrker att en del av lönen skulle ha betalats ut, men att någon sådan bekräftelse inte kommit.

– Ju längre tiden går, desto mer fundersamma blir vi om pengarna verkligen är överförda, säger Lena Ceder.

Jörgen Gustavsson på Kommunals förbundskontor har ansvaret för frågor som gäller utländska bärplockare. Han säger att Kommunal försöker gå till botten med vad som hänt, men att systemet med thailändska bemanningsföretag är svårgenomskådligt.

– Lagstiftarna behöver ta ett större ansvar. Det behövs en skärpt kontroll av företagens betalningsförmåga.

Till tidningen Arbetet säger en av plockarna, Samsak Samersab, att han sökt företrädarna för Phoenix Enterprise på ett 30-40-tal telefonnummer, men inte fått något svar.¹² Han tillägger att bemanningsföretaget lagt beslag på plockarnas pass och flygbiljetter.

Plötsligt dyker dock en talesperson för Phoenix Enterprise upp. Det är Kent Engström, från företaget Gestio Juridik. Han har fullmakt från Phoenix Enterprise, men vem som givit honom fullmakten vill han inte avslöja. Han är övertygad om att det thailändska bemanningsföretaget följt spelreglerna.

– Allt har gått rätt till. Arbetarna har tagit lån för att kunna resa till Sverige. Vad de inte förstått är att banklånet dragits från lönen. Nu strejkar de och har därmed blivit uppsagda, då har de inte rätt till någon fortsatt betalning.

Kent Engström menar att det istället är de thailändska plockarna som begått oegentligheter.

– Några av dem sålde bären till bäruppköpsföretag istället för att leverera dem till det företag som de arbetade för. Då blev de uppsagda. Det är upprinnelsen till hela historien, säger Kent Engström.

Kent Engström är emellertid inte villig att lägga fram några bevis för anklagelsen. Han vill inte heller tala om vilket bäruppköp som skulle ha köpt bär plockade av arbetare anställda av Phoenix. Plötsligt uttrycker han sig också ytterst kritiskt mot hela den kommersiella bärplockningen.

– Det säger sig självt att det här inte kan fungera. Branschen kommer aldrig att bli ren. Det bästa vore att den försvann helt och hållet.

En uppgift som dyker upp från flera håll är att några av de baltiska grossisterna har begränsad kylkapacitet och därmed inte haft möjlighet att ta emot alla blåbär som levererats under sommaren 2013. Ståls Plantering och Røjning AB levererar till det lettiska företaget Sparlats. I ett mejl hävdar dock Zane Jurisone från Sparlats att de har klarat att ta emot bären och betalat till Ståls Plantering och Røjning AB.¹³ I detta fall har grossisten Sparlats också ett särskilt ansvar. Det visar sig nämligen att Ståls Plantering och Røjning AB garanterar till Migrationsverket om betalningsförmåga i sin tur bygger på att Sparlats garanterat pengar till de thailändska plockarnas löner.¹⁴

Historieförloppet i Hällnäs reser flera frågor. Ord står mot ord om vad som har hänt. Men vem ska reda ut det hela? Vem ska undersöka om arbetare blivit uppsagda på sakliga grunder? Vem ska följa penningflödet från grossisten Sparlats i Lettland, till Ståls Plantering och Røjning AB, till det thailändska bemanningsföretaget Phoenix och till sist till plockarna? Nu är det Kommunal, som inte ens har några medlemmar bland plockarna, som har tagit på sig uppgiften att granska ärendet. Men borde inte de svenska myndigheterna ha ett ansvar för detta?¹⁵

Plötsligt dyker företrädare för det thailändska arbetsmarknadsdepartementet upp i Umeå. De hjälper till att ordna flygresor hem för de thailändska plockarna och meddelar att tvisten mellan plockarna och det thailändska bemanningsföretaget Phoenix bör avgöras i thailändsk domstol. De rekommenderar plockarna att stämna företaget. Hur det kommer att sluta är dock ovisst. Alla med erfarenhet av det thailändska domstolsväsendet vet att ärenden där ofta drar ut på tiden. Plockarna på parkeringsplatsen i Umeå hävdar att de blivit lurade av Phoenix och att de därför gått ut i strejk. Har de blivit lurade kan de i bästa fall få tillbaka en del av pengarna. Däremot kommer de knappast få betalt för perioden de strejkat. Det ser med andra ord ganska mörkt ut för plockarna, kanske kan de få sina skulder avskrivna, men förmodligen kommer de inte att ha tjänat några pengar på två månaders bärplockning i Västerbotten.

De strejkande plockarna i Umeå reagerar på olika sätt. Några är uppgivna och bara glada över att snart få komma hem. En av plockarna är emellertid livrädd för att komma hem med en skuld. I desperation gör han ett självmordsförsök. Han avlider några dagar senare på sjukhuset i Umeå i sviterna av försöket.

Bärplockningen sysselsätter flera tusen utländska arbetare varje sommar. Det exakta antalet vet vi inte eftersom det inte finns någon statistik över de fria plockarna, men det är inte osannolikt att de tillsammans med viseringsplockarna summerar 10 000 personer. De flesta kommer från Thailand, Bulgarien, Polen och Ukraina.

Orsaken till att bärplockningen i hög grad utförs av utländska plockare är att de accepterar lägre betalning och inte betalar skatt. Plockare som är anställda av thailändska bemanningsföretag behöver inte betala skatt i Sverige, fria plockare från EES-området anmäler sällan att de plockat för

mer än 12 500 kronor. Ett annat skäl är att bärbranschen inte skulle kunna rekrytera tillräckligt med plockare i Sverige. Få är beredda att ta dessa jobb.

De utländska plockarna drömmer om att åka tillbaka till sina hemländer med en rejäl förtjänst. Intervjuerna med dem visar att de vill använda pengarna till att rusta upp sitt boende, köpa motorfordon, betala för sina barns skolgång och ge pengar till sina gamla föräldrar. Detta är det viktigaste skälet till att de kommer till Sverige.

En del bärplockare lyckas förverkliga sina drömmar och reser hem med en bra inkomst. I andra fall reser plockarna hem tomhänta och i värsta fall skuldsatta. Det handlar om fria plockare som blivit lurade av skrupellösa mellanhänder eller om anställda plockare som blivit blåsta av bemanningsföretag och grossister. En bärplockning som är organiserad på ett seriöst och rättvist sätt kan skapa arbeten med drägliga villkor där det går att tjäna en slant. I sådana fall kan bärplockning i Sverige bli ett verktyg för att minska armodet i andra länder. Omvänt innebär exploatering av utländska bärplockare att vi förhindrar en positiv utveckling i plockarnas hemländer.

EFTERORD

VAD BÖR GÖRAS?

Vad går att göra för att få mer ordning på bärbranschen? Ja, först måste vi konstatera att allt långt ifrån är nattsvart. Flera steg i rätt riktning har redan tagits. Det handlar om Migrationsverkets skärpta krav på de thailändska bemanningsföretagen, om Kommunals hängavtal för viseringsplockare, om kommuner som är engagerade i villkoren för de fria plockarna och om branschens egna initiativ för att stävja missförhållanden. Det finns också seriösa företag i branschen, och arbetare som reser tillbaka till sina hemländer med en sparad slant att investera i bostad och barn. Stegen i rätt riktning har flera orsaker, bland annat Swedwatches tidigare rekommendationer som i flera fall har fått genomslag.

Men, som den här rapporten visar återstår också en hel del att göra. En central uppgift är att få bort den organiserade fria plockningen, det vill säga när personer styr arbetet och tar ut en ekonomisk mellanskillnad innan bären säljs vidare till bäruppköp. Eller uttryckt på ett annat sätt: hur förhindra att organisatörer av bärplockning använder sig av svart arbetskraft? Myndigheter kan övervaka detta, men framför allt måste branschen ta ett större ansvar. Ett första steg är att upplysa fria bärplockare om att bären ska vara egenhändigt plockade och att det är olagligt med mellanhänder om man ska sälja som ”fri plockare”. Denna information bör finnas på relevanta språk som bulgariska, ryska, ukrainska och polska. Ett särskilt ansvar har Olle Svensson AB och Blåtand/Skogs-

mat som är de två grossister som köper upp huvuddelen av de blåbär som plockas av fria plockare.

När det gäller viseringsplockarna behövs en skärpt kontroll av bemanningsföretagens betalningsförmåga. Migrationsverket införde ett sådant krav inför säsongen 2011, men erfarenheten från 2013 visar att kontrollen måste bli bättre. Migrationsverket måste få befogenheter att göra uppföljande kontroller efter att de utfärdat tillstånd för viseringsplockare. Likaså bör de kontrakt som bemanningsföretagen visar för Migrationsverket bli juridiskt bindande.

I dag är det kommunerna som får ta ett ekonomiskt huvudansvar om det uppstår problem i kölvattnet av den kommersiella bärplockningen. Ofta handlar det om små kommuner med dålig ekonomi som får stå för notan, utan att de får några intäkter från den kommersiella plockningen.

Det behövs ett samordnat initiativ för att komma till rätta med problemen. Kommunerna borde få ett starkare stöd från staten och rimligen borde bärbranschen vara med och betala, i synnerhet grossisterna som ofta tjänar stora pengar på handeln med vilda bär. Exakt hur detta ska gå till kan man dock diskutera. En möjlighet vore någon form av avgift eller skatt på hanteringen av bär, en annan möjlighet är att grossisterna frivilligt tar ett större ansvar för den kommersiella bärplockningens kostnader.

Sist men inte minst borde konsumenterna få en större möjlighet att påverka. Därför borde företag som säljer blåbär, blåbärs sylt och blåbärssaft ange var bären är plockade och vilka grossister som hanterat bären, och i vilken mån plockarna haft rimliga anställningskontrakt. I dag finns endast ursprungsinformation på en del av de färska eller lösfrysta bären, men i princip aldrig på sylt och saft. En möjlighet för konsumenten är att köpa KRAV-märkt blåbärs sylt, då ska arbetsvillkoren vara dokumenterade och det ska vara möjligt att spåra vilka som plockat bären. Från 2014 skärps

också reglerna gällande boende och löner. På marknaden finns också Fairtrade-märkt blåbärssylt, men de bären är inte plockade i Sverige.

FAKTA

Den kommersiella plockningen av blåbär i ton

År 2012 plockades drygt 10 000 ton blåbär i Sverige för kommersiellt bruk. Dessa bär motsvarade cirka fyra procent av alla blåbär i Sverige.

Omkring 10 procent av blåbären såldes som färska bär. Resterande del blev nedfrysta och av dessa exporterades ungefär hälften till Asien och resterande del till europeisk hälsokost- eller livsmedelsindustri. Källa: Statistikgruppen, Ica/Copp med flera, 2013. Faktarutan är en sammanfattning av presenterad statistik och uppgifter som lämnats vid referensgruppsmöte där Swedwatch deltagit.

Tungviktarna i den svenska bärbranschen

Bärjätten Polarica med 320 anställda har köpts upp av den finländska pensionsförvaltaren Intera och Hartwall Capital. Målet är att bli världsledande i branschen och att omsättningen ska växa från dagens 1,1 miljarder kronor till 1,5 miljarder kronor 2016. VD är Pasi Anttila.

Olle Svenssons partiaffär AB (Finnerödja bär) är en grossist som handlar med vilda och odlade bär. Årsomsättningen 2011 var 466 miljoner kronor. För närvarande har företaget drygt 100 anställda.¹⁶ VD för Olle Svenssons partiaffär är Martin Engström.

Blåtand AB hade 2011 en årsomsättning på 73 miljoner kronor och sammantaget 26 anställda. Företagets anlägg-

ning är belägen i Stöde i Sundsvalls kommun. Blåtand är både en grossist och tillverkare av sylt. Företaget rensar och exporterar också stora mängder frysta lingon och blåbär.¹⁷ Vidareförsäljningen av bär sköts av företaget Skogsmat AB. Norrskensbär är ett av de stora bärplockarföretagen och har sin bas i Jörn i Västerbotten. De använder i princip bara viseringsplockare från Thailand. Blåbären säljs vidare till Sarek i Estland. Andra bärplockarföretag med viseringsplockare som säljer blåbären direkt till grossister i Baltikum är HBL och Ståls Plantering och Røjning AB.

De två svenska grossister som köper upp huvuddelen av blåbären från den fria plockningen är Olle Svenssons partiaf-fär och Blåtand/Skogsmat.

Vad tjänar plockarna?

En anställd thailändsk plockare är garanterad en lön på 19 300 kronor i månaden. Från lönen dras kostnader för mat och logi. Dessa avgifter varierar från cirka 160 till 190 kronor om dagen. Vidare tar bemanningsföretagen betalt för flygbiljetter och visum, från 15 000 kronor och uppåt. Den exakta summan beräknas i den thailändska valutan bath. I september 2013 motsvarar det 17 400 kronor. De strejkande arbetarna i Umeå har också sagt att de fått betala ”nästan 20 000 kronor”.¹⁸ Lönenivån har reglerats genom att bemanningsföretagen skrivit under ett hängavtal kopplat till ett avtal som Kommunal slutit med den svenska organisationen Bemanningföretagen.

En thailändsk plockare kan tjäna extra pengar om han eller hon plockar mer än vad grundlönen motsvarar. Kilo-priset har hittills i sommar legat på 12 kronor. I sommar har det betytt att man måste plocka mer än ett och ett halvt ton blåbär för att tjäna pengar utöver grundlönen.

För de fria plockarna har priset vid bäruppköpen under större delen av sommaren 2013 varit 10 kronor kilot för blå-

bär. På några ställen höjdes priset under slutet av sommaren till 12 kronor, men på andra ställen sänktes priset istället till 7. Intäkterna blir ännu lägre när mellanhänder tar ut avgifter. Ett kilo blåbär motsvarar ungefär 1,6 liter.

SLUTNOTER

1. Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES) är ett associeringsavtal mellan de stater som tillhör EU och Island, Norge och Liechtenstein.
2. AD:s praxis, LAS handboken, sidan 19, Lars Åhnberg, 2013, Lars Åhnberg Ab.
3. *RÅ 2003 ref 89*, Lagen.Nu, 2013.
4. *Skulder i stället för bärplockarlön*, Arbetet, nr 24/2013.
5. Se: Skogsbärbranschens intresseförening upphörde att existera 2011. *Illegalt bärplockande i Norrbotten*, DN, 29/7, 2007.
6. *Man häktad för människohandel*, Hälsingland.se, 19/8, 2013.
7. För mer information, se: *Första avhysningen mot bärplockare*, Hälsingland.se, 16/8, 2013.
8. Hedberg, Charlotta & Fuentes-Monti, Andrea, *Translokala landsbygd – När plockarna kommer till byn*, Geografiska notiser, Årgång 71, 2013.
9. Sveriges radio, *Bärbolag frågande till böter*, 18/9, 2007.
10. Se även: *Thailändsk ägare har planer för Hällnäs sanatorium*, Västerbottens Kuriren, 20/3, 2012 samt *Dålig brandsäkerhet för bärplockare*, Västerbottens Kuriren, 12/7, 2013.
11. www.migrationsverket.se
12. *Ingen lön – men skulder i stället*, Arbetet, nr 28/2013.
13. Mejl från Zane Jurisone, 18/9, 2013, vidareförmedlat av Hugo Lindkvist vid Västerbottens-Kuriren.
14. Uppgift från Hugo Lindkvist, Västerbottens-Kuriren, 17/9, 2013.

15. Se även: *Bärplockare har slagit läger*, Kommunalarbetaren, 12/9, 2013; *Bärplockare från Värmland har anslutit sig*, Västerbottens-Kuriren, 14/9, 2013; *Vi har inte fått betalt – bärplockare lämnade arbetet i Hällnäs*, Nyheter P4 Västerbotten, 11/9, 2013, samt *Låst läge i bärkonflikten*, Västerbottens-Kuriren, 14/9, 2013.
16. www.proff.se/foretag/olle-svensson-partiaffar-ab/olofstrom/gronsaker/10004040-1/
17. Se: www.allabolag.se/5566337753/bokslut, se även www.blatand.se.
18. intervju, Studio 1, 19/9, 2013.

KÄLLOR

LITTERATUR OCH INTERVJUER

Bärplockare från Värmland har anslutit sig, Västerbottens-Kuriren, 14/9, 2013.

Bärplockare har slagit läger, Kommunalarbetaren, 12/9, 2013.

Bärplockare tvingades bort från skogen utan bär, Piteå-Tidningen, 27/8, 2013.

Bärplockare åker i bilar med körförbud, Nyheter P4 Värmland, 28/8, 2013.

Bärplockarna lever i misär, Hälsingland.se, 3/8, 2013.

Bärplockarnas bilar körodugliga, Västerbottens-Kuriren, 30/7, 2013.

Dålig brandsäkerhet för bärplockare, Västerbottens-Kuriren, 12/7, 2013.

Första avhysningen mot bärplockare, Hälsingland.se, 16/8, 2013.

”Grapes of Wrath”? Power Spatialities and Aspects of Labour in the Wild Berry Global Commodity Chain, Charlotta Hedberg *Competition and Change*, Vol 17, No 1, p 57-74, 2013.

Guld i gröna skogar, Bärplockning från självförsörjning till industri, Livsmedelföretagen, 2013.

Han stöttar bärplockande gäster, Katrineholms Kuriren, 22/8, 2013.

Illegalt bärplockande i Norrbotten, DN, 29/7, 2007.

Ingen lön – men skulder i stället, Arbetet, nr 28/2013.

Konfliktfyllda bär, Dalarnas Tidning, 9/8, 2013.

- Låst läge i bärkonflikten*, Västerbottens-Kuriren, 14/9, 2013.
- Man häktad för människohandel*, Hälsingland.se, 19/8, 2013.
- RÅ 2003 ref 89*, Lagen.Nu, 2013.
- "Of Berries and Seasonal Work"*, *The Swedish Berry Industry and the Disciplining of Labour Migration from Thailand*, Madeleine Eriksson & Aina Tollefsen, Umeå universitet, ännu inte publicerad.
- Restructuring global labour markets: Recruitment agencies and work relations in the wild berry commodity chain*, Charlotta Hedberg, ännu inte publicerad.
- Singelolycka E12, Ersmark Storuman*, *Skriftlig information*, Polisen, Västerbotten, 27/8, 2013.
- Skulder i stället för bärplockarlön*, *Arbetet*, nr 24/2013.
- Snårskog av regleringar utan ansvar*, Amelie Langby, SvD, 18/8, 2013.
- Sätt en begränsning för allemansrätten*, Staffan Danielsson & Solveig Zander, *Aftonbladet* 12/8, 2013.
- Thailändsk ägare har planer för Hällnäs sanatorium*, Västerbottens Kuriren, 20/3, 2012.
- Translokalt landsbygd – När plockarna kommer till byn*, Charlotta Hedberg, & Andrea Fuentes-Monti, *Geografiska notiser*, Årgång 71, 2013.
- Vi har inte fått betalt – bärplockare lämnade arbetet i Hällnäs*, *Nyheter P4 Västerbotten*, 11/9, 2013.
- Åtta thailändare skadade i olycka*, *Helsingborgs Dagblad*, 22/8, 2013.
- Ögren tål ingen konkurrens i bärbranschen*, *Piteå-Tidningen*, 27/8, 2013.

De flesta intervjuerna som refereras i texten har skett vid möten under de två första veckorna i augusti 2013. Några personer har dock intervjuats på telefon:

Andersson, Johan, fastighetsskötare vid Ståls anläggning i Hällnäs, 19/9 och 20/9, 2013.

Ceder, Lena, Kommunal i Västerbotten, 15/9, 2013.

Engberg, Sven-Åke, markägare i Tierp, 2/8, 2013.

Engström, Kent, Gestio Juridik, 16/9, 2013.

Engström, Martin, Olle Svensson i Finnerödja Bär, 17/9, 2013.

Gabrowska, Margareta, 22/8, 2013.

Gustavsson, Jörgen, Kommunal, 15/9, 2013.

Hedberg, Charlotta, 20/8, 2013.

Johansson, Nina, Migrationsverket, 27/8, 2013.

Tollefsen, Aina, kulturgeograf, universitetet i Umeå, 20/9, 2013.

Wrangle, Pål, 21/9, 2013.

Ögren, Leif, Euro Apartment, 14/8, 17/8, 28/8, 1/9, 2013.

*Swedwatchs tidigare publikationer om villkoren för blåbärs-
plockare i Sverige:*

Blåbärsplockning i Sverige – Frågor och Svar, Swedwatch, 2013.

En resa i bärplockarnas fotspår, Bildspel, Swedwatch, 2013.

*Bärbranschen tar krafttag för bättre villkor i blåbärsskogen,
Swedwatch, 2013.*

*Arbetsvillkor i blåbärsskogen – En rapportserie om snåriga reg-
ler, utnyttjade plockare och solskenshistorier, Swedwatch, 2013.*

*Mors Lilla Olle del III – Ingen ser skogen för alla träd – vem
tar ansvar för helheten?, Swedwatch, 2012.*

*Mors Lilla Olle II – Hur gick det för blåbärsplockarna som-
maren 2011?, Swedwatch, 2011.*

*Mors Lilla Olle – Så exploateras bärplockare i de svenska sko-
garna, Swedwatch, 2011.*

RAPPORTER PUBLICERADE AV SWEDWATCH

Alla rapporter finns tillgängliga på swedwatch.org

62. *Global expectations on Indian operations* (2013)
61. *Starkt fokus på kvinnors rättigheter* (2013)
60. *Blåbärsbranschen tar krafttag för bättre villkor* (2013)
59. *Arbetsvillkor i blåbärsskogen* (2013)
58. *Skattjakten* (2013)
57. *Investering utan insyn* (2013)
56. *Förädlad CSR-arbete* (2013)
55. *Cut and Run* (2013)
54. *Utan mark, utan makt* (2013)
53. *Flera steg mot bättre bransch* (2013)
52. *Vi konsumerar, de kompenserar* (2012)
51. *Mors lilla Olle III* (2012)
50. *Från noll koll till full kontroll?* (2012)
49. *A lot of gold a lot of trouble* (2012)
48. *Mera soja – Mindre mångfald* (2012)
47. *A lost revolution?* (2012)
46. *Vet du vad din middag åt till frukost?* (2012)
45. *Allt är inte guld som glimmar* (2011)
44. *Out of Focus* (2011)
43. *Mors lilla Olle II* (2011)
42. *Rena guldgruvan – AP-fondernas investeringar* (2011)
41. *Mors lilla Olle – asiatiska bärplockare* (2011)
40. *Dyrare kaffe är bra* (2011)
39. *Leksaksföretagen har agerat efter kritiken* (2011)
38. *Passive observers or active defenders?* (2010)
37. *Konfliktmineraler i våra mobiler* (2010)
36. *Namibias uran bakom svensk kärnkraft* (2010)
35. *Etik för dyrt för svenska kaffebolag* (2010)

34. *Mer kött och soja – mindre regnskog* (2010)
33. *Olaglig övertid i mobilfabriker* (2009)
32. *Skoföretag har dålig kontroll på miljön* (2009)
31. *Hårt arbete bakom barnens julklappar* (2009)
30. *Vägar till ett bättre arbetsliv* (2009)
29. *Oädel handel: En rapport om import av tropiskt trä* (2009)
28. *Out of Control: E-waste trade flows from the EU* (2009)
27. *En brännande fråga* (2009)
26. *En exkluderande resa* (2008)
25. *Ett kaffe som märks* (2008)
24. *Illegal Ground: Assa Abloy's business* (2008)
23. *Den blinda klädimporten* (2008)
22. *Silenced to Deliver: Mobile phone manufacturing* (2008)
21. *Utveckling på vems villkor?* (2008)
20. *Risky Business* (2008)
19. *Improving Working Conditions* (2008)
18. *Powering the Mobile World* (2007)
17. *Svenska textilier – ren vinst, smutsig produktion* (2007)
16. *Vita rockar och vassa saxar* (2007)
15. *Bristande miljö – och etikkontroll* (2006)
14. *Arbetarnas situation på varven i Kina* (2006)
13. *Sandvik och Freeport – Två företag i Papua* (2006)
12. *Chokladens mörka hemlighet* (2006)
11. *The Price of Oil* (2006)
10. *Kaffe från Brasilien – en bitter smak av orättvisa* (2005)
9. *Expansion i låglöneländer med etiska risker* (2005)
8. *Lång väg till rättigheter* (2005)
7. *En vara bland andra?* (2005)
6. *Handelskung med bristande etik* (2005)
5. *Swedish pulp in Brazil – The case of Veracel* (2005)
4. *Människor och miljö i fruktindustrin* (2005)
3. *Billig, snabb och lydig* (2004)
2. *Svensk handel med Burma* (2004)
1. *Fallstudie om pappersmasseproduktion i Indonesien* (2003)

LURADE ARBETARE – men också arbetare som tjänar en hacka. Främlingsfientlighet – men också global vänskap. Bråk om allemansrätten – men också generösa markägare. Nord och syd, centrum och periferi, storstad och glesbygd. Bärplockningen är ett prisma som bryter den globaliserade arbetsmarknaden i en rad frågor.

Denna rapport handlar om en resa rakt in i Blåbärs-sveriges innanmäte, om ett Sverige med småorter som Tönnebro, Naggen, Hällnäs, Kattisavan och Vägsele, om ett Sverige fullt av tillfälliga besökare från Thailand, Bulgarien och Ukraina.

MATS WINGBORG är journalist och utredare och har en omfattande produktion av böcker och artiklar om global arbetsmarknad, utvecklingsbistånd, politisk filosofi och skolfrågor bakom sig. De senaste åren har han beskrivit situationen för bärplockarna i de svenska skogarna i flera rapporter för Swedwatch.